

Nico Berti

Πέρα από τη Δεξιά και την Αριστερά:
Αναρχία



Ελευθεριακή Κουλτούρα - Το Μοναστήρι Του Θελήματος 5

Το κείμενο του Νίκο Μπέρτι μεταφράστηκε από το ιταλικό πρωτότυπο από τον Παναγιώτη Καλαμαρά, που είχε και την επιμέλεια της έκδοσης στα ελληνικά. Κυκλοφόρησε στην πόλη της Αθήνας το 1999, μαζί με περιοδικό Αυτονομεία νο 11 και η χρήση είναι ελεύθερη αρκεί να αναφέρονται οι πηγές.

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ανήκει στη δεξιά ή στην αριστερά; Θα μπορούσαμε αμέσως να πούμε: στην αριστερά. Στην αριστερά γιατί, σύμφωνα με την παραδοσιακή σημασία του όρου, αυτή είναι που από ιστορικο-πολιτικής πλευράς επιθυμεί πάντοτε να εκφράζει τις αξίες της ελευθερίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης και, αν θέλετε, της διαφορετικότητας.

Μ' αυτό το δεδομένο, θα έπρεπε να συμπεράνουμε ότι η συζήτηση έχει ήδη τελειώσει. Απεναντίας, το ερώτημα δεν είναι τόσο απλό, παρά τη φαινομενικά άμεση προδηλότητά του. Όχι μόνο γιατί αυτός ο ορισμός της δεξιάς και της αριστεράς είναι καθ' όλα συμβατικός (όπως όλα τα πράγματα αυτού του κόσμου), αλλά επίσης, και κυρίως, γιατί ο αναρχισμός βρίσκεται πέρα από τη δεξιά και την αριστερά. Ο αναρχισμός είναι, οντολογικά, μια σύνθεση. Έτσι, δεν προσφέρεται σε οικειοποίηση και ταξινόμηση μιάς και μόνο κατεύθυνσης. Ο αναρχισμός είναι οικουμενικός.

Ο αναρχισμός, πράγματι, είναι εξ' ορισμού μια συγκρητική ιδεολογία. Γεννήθηκε σε αντίθεση τόσο με τον φιλελευθερισμό όσο και με τον σοσιαλισμό, κυρίως γιατί ενώ οι φιλελεύθεροι και οι σοσιαλιστές έχουν θεωρήσει τις αξίες της ελευθερίας και της ισότητας σαν ανεξάρτητες μεταξύ τους, αυτός τις εννοεί ως αξίες αδιαχώριστες. Ο αναρχισμός θεωρεί αδύνατον να σκεφτόμαστε να πραγματοποιήσουμε τη μία, αν δεν σκεφτόμαστε, ταυτοχρόνως, να πραγματοποιήσουμε και την άλλη. Από δω, ακριβώς, και η συγκρητική φύση της αναρχικής ιδεολογίας: αναφέρομενος σε μια αξία, σε μια έννοια, αμέσως ανακαλεί όλες τις άλλες, οι οποίες δεν στηρίζονται, σύμφωνα με την αναρχική προοπτική, αν δεν σκεφτόμαστε τη μια σε σχέση με μια άλλη, αν δεν σκεφτόμαστε αυτή την άλλη σε σχέση με μια ακόμα άλλη κ.ο.κ.

Ποια ελευθερία;

Κατά την αναρχική άποψη η ατομική ελευθερία πραγματώνεται αληθινά μόνο μέσω της πλήρους ανάπτυξης της κοινωνικής ισότητας και η κοινωνική ισότητα πραγματώνεται αληθινά μόνο μέσω της πλήρους ανάπτυξης της ατομικής ελευθερίας. Εν συντομία, ο αναρχισμός ισχυρίζεται ότι για να πραγματοποιηθεί η ισότητα απαιτείται να δοθεί βάρος στην ελευθερία, και για να

πραγματωθεί η ελευθερία πρέπει να δοθεί βάρος στην ισότητα. Για να πραγματωθεί η μία πρέπει να δοθεί βάρος στην άλλη, δηλαδή πρέπει να εκπληρωθούν οι προϋποθέσεις τους, αλλά για να πραγματωθούν αυτές, χρειάζεται να γίνουν αμφοτέρως αποδεκτές, με όλες τις συνέπειές τους.

Ο αναρχισμός, με άλλα λόγια, επιπλήττει τον φιλελευθερισμό ως ένα μερικό δόγμα της ελευθερίας και τον σοσιαλισμό ως ένα μερικό δόγμα της ισότητας. Η μερικότητα συνίσταται στο ότι αυτά τα δύο δόγματα προτίθενται να πραγματώσουν τις αρχές τους μέσω της προσωρινής εξάρτησης των δύο αξιών, με την έννοια ότι πρώτα πραγματώνεται η μία και μετά η άλλη, ενώ ο αναρχισμός θεωρεί ότι μόνο στην ταυτόχρονη πραγμάτωσή τους έγκαιρα η επιτυχία τους.

Η δεξιά και η αριστερά, πάντοτε σύμφωνα με τη σύμβαση που υπαιχθήκαμε προηγουμένως, είναι επίσης μια αντίθεση (και δεν θα μπορούσε να συμβαίνει διαφορετικά), ένα παιχνίδι αντιτιθέμενων πλευρών. Από τη μια η δεξιά, με τις αξίες της παράδοσης, της συντήρησης, της αντίδρασης, της ανισότητας, του ιδιοκτησιακού εγωισμού και σαφώς της ιεραρχίας από την άλλη η αριστερά, με τις αντίθετες αξίες.

Αξίζει να σημειωθεί, πως σύμφωνα με τη διάσημη ερμηνεία του Norberto Bobbio, αυτό που χωρίζει τη δεξιά και την αριστερά είναι το ζήτημα της ισότητας, γιατί ενώ υπάρχουν ρεύματα της αριστεράς που επιδιώκουν εκτός από την ισότητα και την αξία της ατομικής ελευθερίας (η περίπτωση παραδείγματος χάριν του αναρχισμού), ποτέ δεν ισχύει το αντίθετο. Μ' άλλα λόγια, η αξία της ελευθερίας μπορεί να υπάρχει και στη δεξιά (παραδείγματος χάριν ο κλασσικός φιλελευθερισμός), όμως δεν υπάρχει ποτέ, σ' αυτήν την πολιτική πλευρά, η αξία της ισότητας. Μέχρις εδώ με τον Bobbio.

Είναι γεγονός όμως, ότι για να μπορέσει να εφαρμοστεί αυτό το σχήμα, θα έπρεπε, πρώτα απ' όλα, να υπάρχει καθολική συμφωνία στο τι εννοείται ως ελευθερία και ισότητα, που ωστόσο είναι υπό αμφισβήτηση.

Όχι μόνο η ελευθερία και η ισότητα είναι έννοιες πολύ συζητήσιμες, αλλά επίσης, αποδεχόμενοι την παραδοχή του Bobbio σαν «παραδοσιακή» (δηλαδή μια έκφραση της αριστεράς), πρέπει επίσης να παρατηρήσουμε ότι η ιστορική εμπειρία έχει πολ-

λές φορές κυριολεκτικά αντιστρέψει αυτή την ερμηνεία. Αρκεί πράγματι να θυμηθούμε μερικά αλλόκοτα πράγματα: ο σταλινισμός και ο Πολ Ποτ ανήκουν στη δεξιά ή την αριστερά; Προκύπτει, εν συντομία, ήδη απ' αυτή την κοινότυπη ερώτηση, η δυσκολία μιας σαφούς απάντησης.

Το γεγονός είναι ότι, ακριβώς επειδή δεξιά και αριστερά είναι «χωρικοί» ορισμοί, αυτοί δεν μπορούν να υπερβούν την ιδιαιτερότητα της κάθε πλευράς, δηλαδή την ιδιαιτερότητα της οπτικής γωνίας. Στην πραγματικότητα, ανήκουν στην ίδια λογική: υπάρχει η δεξιά επειδή υπάρχει η αριστερά και υπάρχει η αριστερά γιατί υπάρχει η δεξιά. Δεν προκειται για ένα παιχνίδι με τις λέξεις, αλλά για ένα παιχνίδι εξουσίας. Η κάθε πλευρά διεκδικεί τα πάντα, αλλά δεν παύει (ούτε μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο) να είναι η μία πλευρά, και αφού δεν παύει να είναι τέτοια, διαθέτει μία και μόνο λογική υποταγής της άλλης πλευράς, τη λογική της εξουσίας (που πράγματι είναι καθολική).

Να λοιπόν που ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι μπορούμε να δώσουμε μια οικουμενική ερμηνεία των αξιών (όποιες κι αν είναι αυτές), παραμένει πάντοτε το γεγονός ότι, αν έρθουμε σε μια δεδομένη κατάσταση, αυτές παύουν να είναι αυτό που είναι και γίνονται, κατά τρόπο ανεπανόρθωτο, καθ' ολοκληρίαν ιδιαίτερες. Αυτό ισχύει αν αναλυθούν όλες οι ιδεολογίες οποιασδήποτε πλευράς, καθόσον, και αυτό τις αφορά όλες, δεν καταφέρουν να υπερβούν τη μοναδική οικουμενική σταθερά που, ακόμη και σε διαφορετική κλίμακα, τις εξομοιώνει: η ουσία τους δηλαδή προκύπτει από τη λογική της εξουσίας, δηλαδή από εκείνη ακριβώς τη μερική λογική που θέλει να υποτάξει καθ' ολοκληρίαν την ύπαρξη μιλάμε ακριβώς για την εξουσία. Πολλοί διεκδικούν την ελευθερία (συμπεριλαμβανομένου του φιλελευθερισμού), αλλά κανείς δεν τη διεκδικεί ως συστατική αρχή, δηλαδή ως άρνηση. «χωρίς περισεύματα», της εξουσίας.

Φυσιολογικά οι αξίες πρέπει να ελέγχονται σε σχέση με μια δεδομένη κατάσταση και απ' αυτό ούτε ο αναρχισμός μπορεί, προφανώς, να ξεφύγει. Ωστόσο ο αναρχισμός διαθέτει ένα τεράστιο πλεονέκτημα σε σχέση με όλες τις άλλες ιδεολογίες. Αυτό συνίσταται στο εξής: η οικουμενικότητά του δεν πηγάζει από μια αωχική ιδιαιτερότητα, αλλά από τη μοναδική οικουμενικότητα που είναι δυνατή στην πραγματικότητα: την επιδίωξη της πλή-

ρους εξάλειψης της εξουσίας. Γιατί είναι αυτή η μοναδική δυνατή οικουμενικότητα; Μα είναι προφανές: γιατί η εξουσία, και πώς θα μπορούσε να συνέβαινε διαφορετικά, είναι αυτή που διαιρεί. Επειδή η διαίρεση που δημιουργεί η εξουσία είναι ανυπέρβλητη, να γιατί ευκαιριακά η δεξιά και η αριστερά καταλήγουν να συμπίπτουν σε μία πλευρά, ακριβώς στη θεωρητική πλευρά που εκπροσωπεί, ρεαλιστικά, τη γνώση της αδυναμίας αυτής της υπέρβασης. Τα υπόλοιπα (και αυτή η συζήτηση έχει σημασία κυρίως για την αριστερά, αφού η δεξιά ταυτίζεται σχεδόν με την εξουσία) είναι σκέτη «ιδεολογία». Ο αναρχισμός, απεναντίας, ξεκινώντας άμεσα από τη συστατική αρχή της ελευθερίας (άρνηση της εξουσίας) δεν φτάνει σ' ένα παρόμοιο αδιέξοδο, δηλαδή ξεφεύγει από μια τέτοια αξιωματική θεώρηση της πολιτικής.

Νέο κριτήριο

Χρειάζεται όμως ν' αλλάξουμε κριτήριο προκειμένου να διερωτηθούμε πάνω στη δεξιά και την αριστερά, γιατί η εξουσία είναι στην πραγματικότητα οικουμενική. Μ' άλλα λόγια, η συζήτηση πρέπει να περάσει από μια χωρο-οριζόντια ανάλυση, σε μια ανάλυση χωρο-κάθετη. Αν παραμείνει η χωρο-οριζόντια (δεξιά και αριστερά) δεν υπερβαίνεται το εγγενές κριτήριο που τελικά ενοποιεί τις δύο πλευρές, δηλαδή η εξουσία, δεδομένου ότι η δεξιά και η αριστερά δεν είναι τίποτ' άλλο από διαφορετικές εκφάνσεις της ίδιας αρχής. Μετατοπίζοντας αντιθέτως την ανάλυση σε μια καθετοποιημένη διάσταση (ψηλά-χαμηλά, βάση-κορυφή), ενώνονται αμέσως οι δύο αξίες που πριν ήταν χωρισμένες, η αξία της ελευθερίας και η αξία της ισότητας. Μ' άλλα λόγια, υποστηρίζοντας τη χωρο-κάθετη προοπτική, βλέπουμε αμέσως ότι η ανισότητα και η απουσία της ελευθερίας είναι το ίδιο πράγμα.

Όμως αμέσως θα προσθέσουμε ότι έχοντας έτσι τα πράγματα, η συζήτηση είναι εντελώς ιδεολογική, δηλαδή στερείται της εμπειρικής επαλήθευσης. Θα μπορούσαμε να πούμε πως πρόκειται για μια απλή κίνηση των αισθημάτων και των προθέσεων. Πράγματι, μ' αυτή την έννοια είναι μάλλον εύκολο να φτάσουμε σε συμπεράσματα. Πολύ εύκολο και καθ' όλα αντιπαραγωγικό:

ο αναρχισμός κάθε φορά που μάχεται την εξουσία ως εξουσία, κινδυνεύει πάντοτε να μάχεται την ίδια τη συστατική αρχή της πραγματικότητας, δεδομένου ότι σχεδόν ολόκληρη η πραγματικότητα διαπερνάται από την εξουσία. Όσο περισσότερο μάχεται τη συστατική αρχή, τόσο περισσότερο πλησιάζει τη λογική της απουσίας της πραγματικότητας, της αρχής της πραγματικότητας. Δηλαδή, περνά από τον αγώνα εναντίον της αξίας της εξουσίας στην άρνηση της αρχής της πνευματικότητας (είναι αυτό, μέσα στ' άλλα, που σε γενικές γραμμές έχει συμβεί τα τελευταία 50 χρόνια).

Μ' αλλα λόγια, η συζήτηση πάνω στη δεξιά και την αριστερά δεν μπορεί να είναι, για τον αναρχισμό, μια συζήτηση μονάχα ιδεολογική. Πράγματι, αφού θεωρείται δεδομένο ότι ο αναρχισμός εναντιώνεται στην εξουσία και ότι επομένως είναι πράγματι οικουμενικός, οφείλει πάντοτε να αντιμετωπίζει ένα άλλο ερώτημα. Γιατί ο αναρχισμός θάπρεπε να υπερβαίνει αυτό το σχήμα;

Για να απαντηθεί κάτι τέτοιο χρειάζεται να περάσουμε από μια συζήτηση ιδεολογική, σε μια συζήτηση πολιτική, ακριβώς με την έννοια της μεταπολιτικής. Για να σκεφθούμε έναν αναρχισμό πέρα από το παράδειγμα δεξιά-αριστερά χρειάζεται πράγματι να κατανοήσουμε τον αναρχισμό αποδεσμευμένο από την ιστορία του εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος, και, γενικότερα, από την ιστορία της ανατροπής και της επανάστασης. Αλλά το να ξεχωρίσουμε τον αναρχισμό από την ίδια τη θεμελιώδη ιστορία του, συνεπάγεται μια απόσπαση που θα μπορούσε να τον εκφυλίσει. Μπορούμε επομένως να συγκεφαλαιώσουμε βεβαιώνοντας ότι, από μία οπτική γωνία αυστηρά θεωρητική, ο αναρχισμός βρίσκεται πέραν της δεξιάς και της αριστεράς, ενώ βάσει του ιστορικού του προφίλ βρισκόταν και βρίσκεται, σε μεγάλο βαθμό, μέσα στην ιστορία της αριστεράς. Η νιοστή επιβεβαίωση, όπως φαίνεται, του ισχυρισμού που θέλει τον αναρχισμό να μην βρίσκεται μέσα στην ιστορία, αλλά και να της εναντιώνεται.

Ο αναρχισμός σε ποια πλευρά βρίσκεται; Στη δεξιά ή την αριστερά; Η ερώτηση είναι λιγότερο ρητορική απ' όσο φαίνεται με την πρώτη ματιά κι έτσι έρχεται ο Nico Bertì να επιβεβαιώσει μια διάσημη ρήση της ελευθεριακής κουλτούρας: «Ο αναρχισμός ναι μεν βρίσκεται μέσα στην ιστορία, αλλά και της εναντιώνεται». Αυτή η άποψη έχει δύο πλευρές θεώρησης: η μία, η ιστορική, βλέπει τον αναρχισμό ως μέρος της πορείας των δυνάμεων της αριστεράς, ενώ η άλλη, η αυστηρώς θεωρητική, οφείλει να αναγνωρίσει ότι ο αναρχισμός βρίσκεται πέραν της αριστεράς και της δεξιάς. Το κείμενο του Nico Bertì (καθηγητή της ιστορίας των πολιτικών κομμάτων στο πανεπιστήμιο της Πάντοβα και ιστορικού στελέχους του αναρχικού χώρου στην Ιταλία) εξετάζει ακριβώς αυτό το σημαντικό ζήτημα, προκειμένου να δώσει μια απάντηση εξαιρετικά χρήσιμη αυτή την περίοδο. Δημοσιεύτηκε στην ιταλική αναρχική επιθεώρηση Volontà, τόμος 3-4, 1996.